

DE WIJK ALS LEEROMGEVING

Rapportage onderzoek
door Marieke Stein, mei 2019

PROGRAMMA

MAAK EEN MUZIEK
INSTRUMENT EN
COMPOSITIE

SCHOOL

JULIANA CALVIJN

VAKMENSEN

NIEK HILKMANN &
TEUN DE GRAAF
LISTENTOMERIJN &
NEWK

WERKPLAATS

VARIA
WOLF_RT

WWW.ALLERUIMTE.ORG

INFO@ALLERUIMTE.ORG

CONTACTPERSONEN:

Marieke Haandrikman, 06-416 28 141

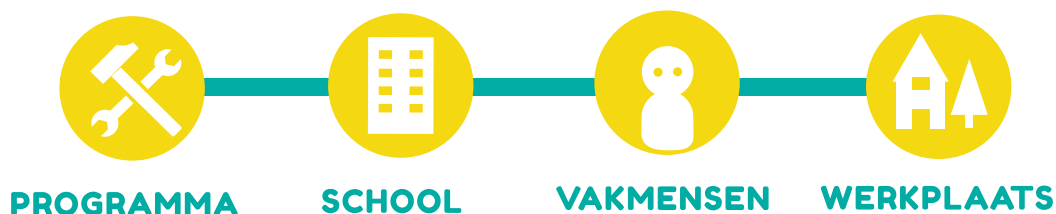
Liesbeth Eshuis, 06-245 65 750

Alle Ruimte

DE WIJK ALS LEEROMGEVING

De school uit, de wijk in!

In de programma's van Alle Ruimte gaan kinderen en jongeren aan de slag in de werkplaatsen van vakmensen en kunstenaars in hun wijk. De focus ligt op leren, ontdekken en maken, met hoofd, hart en handen. Alle Ruimte verbindt bestaande krachten in de buurt met elkaar.

DOELEN:

- Alle Ruimte draagt bij aan kennisontwikkeling, maatschappelijke vorming en persoonlijke ontwikkeling van kinderen en jongeren van 4 t/m 18 jaar, door het aanleren van technische, creatieve, fysieke, mentale en communicatieve vaardigheden.
- Kinderen en jongeren leren in een uitdagende omgeving buiten de school.
- Vakmensen leren hun vaardigheden en kennis over te brengen aan leerlingen.
- Leerkrachten en docenten leren van vakmensen en vice versa.
- Alle Ruimte draagt bij aan cohesie in een wijk die dat hard nodig heeft.

Inhoud	pagina
Inleiding	2
1. Verantwoording	3
2. Effect op de leerlingen	4
3. Waarde voor de wijk	7
4. Waarde voor de kunstenaars	8
5. Waarde voor de school/de docent	9
6. Succesfactoren en risico's	10
7. Conclusies	12
8. Aanbevelingen	14
Colofon	16

Inleiding

Alle Ruimte is een initiatief van twee vakmensen uit de kunsteducatie die wonen en werken in de wijk Oud Charlois in Rotterdam: Liesbeth Eshuis en Marieke Haandrikman. Ze hebben de ambitie het project te laten groeien tot een blijvende factor in de wijk, als een platform voor de wijk Oud-Charlois waar makers, kinderen en jongeren samenwerken aan nieuwe projecten en vaardigheden.

In januari 2019 startten zij met een pilot lessenserie voor twee tweede klassen van een school in de wijk, VMBO Juliana Calvijn en vier geluidskunstenaars die hun werkplaatsen hebben aan de Wolphaertstraat.

Om deze pilot optimaal te benutten als leermoment, heb ik met de projectleiders afgesproken om een klein onderzoek te doen om inzichtelijk te maken welke waarde het project creëert. Hiermee kan Alle Ruimte toekomstige partners, scholen en financiers een onderbouwd voorstel doen en zo nodig de aanpak aanpassen.

Voorop staat de waarde voor de leerlingen en we kijken daarnaast ook wat het project betekent voor de wijk, de betrokken vakmensen (in dit geval vier geluidskunstenaars) en voor het onderwijs.

We onderzochten: Wat nemen de leerlingen mee? Welke waarde heeft het voor de wijk? En de kunstenaars? En wat betekent het voor de docent en de school?

Twee klassen van 25 leerlingen hebben deelgenomen aan het programma van deze pilot.

De klassen bezochten elk in een periode van acht weken een serie van acht lessen in de ateliers van kunstenaars in de wijk. De eerste vier lessen vonden plaats in de ateliers van twee geluidskunstenaars, daar maakten ze instrumenten. De laatste vier lessen waren bij twee andere geluidskunstenaars, daar werden geluiden opgenomen, gesampled en gearrangeerd in een muziekprogramma op de computer. Vanuit de school vielen de lessen onder het vak techniek en kwam de techniekdocent en een stagiaire mee voor het begeleiden van de leerlingen.

We peilden de leerlingen, de docenten en de betrokken kunstenaars. In deze beknopte rapportage worden de bevindingen beschreven.

1. Verantwoording

Voor het verkrijgen van de benodigde gegevens zijn we als volgt te werk gegaan: Aan het einde van zes verschillende lessen verspreid over begin, midden en einde van het project vulden steeds drie leerlingen vragenlijsten in. Er waren open en halfgesloten vragen. In totaal vulden 34 van de 50 leerlingen de vragenlijst in. Ik observeerde daarnaast het verloop van drie lessen waarin ook de docent, kunstenaars en leerlingen kort werden geïnterviewd. Tot slot volgde een open groepsinterview met drie leerlingen en een open groepsinterview met de docent van de school en drie van de vier kunstenaars.

De projectleiders deelden gedurende het project ook hun eigen observaties in korte verslagen. Voor het beschrijven van het effect op de leerlingen is voornamelijk gebruik gemaakt van de ingevulde vragenlijsten. Het groepsinterview gaf de gelegenheid de uitkomsten toe te laten lichten. Voor het nagaan van de waarde voor de wijk is gebruik gemaakt van de informatie die de projectleiders en van de interviews met kunstenaars en docent.

De beschrijving van de waarde voor de docent is gebaseerd op de observaties van de lessen en het groepsinterview. De waarde voor de school is ook beschreven op basis van het groepsinterview en de informatie van de projectleiders.

2. Het effect op de leerlingen

Wat hebben de leerlingen geleerd? Op basis van de ingevulde vragenlijsten:

Om te beginnen de extra opmerkingen die vier leerlingen opschrijven bij “toelichting”:

door dit project ben ik blijer

het is leuker dan school

het is leuk alleen jammer dat wij niet kunnen samenwerken

het is leuk

De antwoorden op de vraag ‘Welke nieuwe dingen heb je in deze les geleerd over techniek’ zijn onderverdeeld in kennis en vaardigheden.

Kennis (totaal 27 antwoorden in deze richting):

Dat je muziek kan maken met vreemde dingen (12x)

Dat muziek maken een beroep is

Dat je zoveel instrumenten met zulke materialen kan maken (2x)

Dat veel geluid muziek kan zijn (3x)

Dat je zachte en harde geluiden kan combineren

Dat je alle dingen kunt versterken

Dat je zoveel dingen kan doen met geluid

Dat je overal geluid van kan maken, een klein ding veel geluid kan maken (5x)

Muziekinstrumenten moeten trillen

Vaardigheden (totaal 4 antwoorden in deze richting):

Kan boren

Solderen

Dat je geluid kan opnemen

Dat dit (computer)programma bestond

Wat de leerlingen zelf aangeven over wat ze leren op het technische vlak is dus vooral nieuwe kennis en inzichten over muziek en geluid en ook enkele praktische skills die nieuw waren.

Voor alle leerlingen was de locatie nieuw, ze waren nog niet eerder bij deze werkplaatsen binnen geweest.

Op de vraag ‘Was wat de workshopbegeleider vertelde over zijn werk bekend of nieuw?’ kiest grofweg twee derde van de leerlingen voor nieuw (21x) is en een derde voor een beetje bekend (13x). Voor slechts één leerling wat het al bekend. Op het gebied van horizonverbreding kun je dus spreken van een duidelijk effect. Ze hebben kunnen zien en ervaren wat het inhoudt om als een geluidskunstenaar te werken.

Over het ontdekken van eigen talenten vulden de leerlingen een zin aan:

Over mezelf heb ik geleerd dat ik...

altijd muziek maak

meer kan, dingen kan doen die ik niet wist 5x

niet van techniek hou/het niks voor mij is om techniek te kiezen 2x

handig ben met instrumenten/instrumenten kan maken 2x

dat het echt iets voor mij is om muziek te maken 2x

muziek is niet mijn ding

creatiever ben dan ik dacht, creatief kan werken 7x

een goeie fantasie heb

meer muziek kan maken 2x

beter kan samenwerken

dingen kan maken die je kan bespelen

het moeilijk vind om te improviseren

het leuk vind om dingen op te nemen

anders ben (wist ik al)

niet kan zingen

goed geluiden kan maken

kan boren 2x

meer kan maken met mijn handen, zoals een instrument

zelf dingen kan maken van een apart onderwerp, zoals van hout kan ik ook instrumenten maken

Leerlingen geven hier aan welke technische, creatieve, fysieke, mentale en communicatieve vaardigheden zij bij zichzelf zien. Daarmee wordt ook iets van de waarde van het project voor hun persoonlijke ontwikkeling zichtbaar: ze hebben inderdaad zoals beoogd zicht gekregen op hun eigen interesses en talenten. Vanaf de 6^e vragenlijst hebben we gericht gevraagd naar de beoogde vaardigheden om na te gaan of deze specifieke onderdelen door de leerlingen worden herkend als iets waarin ze wat geleerd hebben (28x beantwoord.)

Door dit project ...

word ik technischer: 23 x ja, 5x nee

word ik creatiever: 24 x ja, 4x nee

weet ik meer: 26 x ja, 2x nee

leer ik beter samenwerken: 24x ja, 4x nee

Op het gebied van technische vaardigheden, creativiteit, kennis en vermogen tot samenwerken heeft het project dus duidelijk effect voor de leerlingen. Al geeft een kleine minderheid aan er niet verder mee te zijn gekomen, heeft de grote meerderheid hier naar eigen idee een stap in gezet.

Samengevat over het geheel: de leerlingen

- hebben nieuwe technische kennis en vaardigheden opgedaan,
- vinden zichzelf ook creatiever en beter in staat tot samenwerken
- hebben hun horizon verbreed wat betreft beroepsperspectieven en wat er in de wijk te doen is,
- hebben over de hele breedte (nieuwe) talenten van zichzelf ontdekt; van technisch tot creatief, fysiek, mentaal en communicatief.

3. Waarde voor de wijk

Het leren kennen van nieuwe mensen in de wijk wordt door de leerlingen niet massaal herkend als iets wat gebeurt in het project.

Uit de vragenlijst: Leer ik nieuwe mensen kennen in de wijk: 5x ja, 23 x nee

Ook in het interview na afloop geven de leerlingen aan dat ze niet bij de kunstenaars langs zullen gaan, hooguit groet men elkaar op straat.

Uit interview met kunstenaars (N, M en B)

N: *“wij kunstenaars kennen elkaar allemaal wel want Rotterdam is toch een dorp.”*

M: *“Ik zit in mijn straatje met allemaal kunstenaars en lui die ik ken en je zit ook in een soort bubbel en natuurlijk ken ik wat kinderen van de buurt zeg maar, maar ik vind het gewoon supertof om lui die in de buurt zijn te leren kennen.*

Je hoort gewoon weer wat speelt, wat er onder hun leeft. Soms komen ze met dingen dat ik mijn oren sta te flappen maar dan denk ik van wow cool.

Er was een paar keer dat ik gewoon zo hard moest lachen dat ik echt dacht ik moet het niet laten zien maar ik kan niet anders. Toffe opmerkingen die ook tot wat we in de les deden er gewoon echt wel toe deden.

Ja het is mijn wijk, en ik vind al die culturen gewoon supertof. Ik zit nog steeds zelf wel een beetje in een witte bubbel en ik vind het gewoon tof dat je een beetje mengt.”

N: *“Het is misschien niet eens zozeer dat wij dan onderdeel zijn van hun netwerk maar dat ze weten dat er plekken zoals de onze bestaan.”*

B: *“Ja, dat het minder raar of eng is.”*

M: *“Ja dat dat soort mensen in hun wijk wonen en die dat doen is volgens mij al leuk om te weten.”*

De (of in elk geval deze) kunstenaars kennen elkaar al wel maar willen de leerlingen uit hun wijk graag beter leren kennen en hopen ook dat dat wederzijds is.

Er is een presentatie geweest van het project. Expo in Wolf_rt tijdens South Explorer op za 13 april en zo 14 april 2019. Er zijn 120 bezoekers geweest. Geen leerlingen.

Er waren werken van de leerlingen te zien en je kon via QR-code luisteren naar de opgenomen geluiden van de leerlingen. Daarmee was Alle Ruimte in elk geval zichtbaar voor de wijk en leverde het project een inhoudelijke bijdrage aan ‘South Explorer’ dat op zichzelf een initiatief is dat van waarde is voor de sociale cohesie in de wijk. In die zin is er een indirecte bijdrage geleverd.

4. Waarde voor de kunstenaars

We horen terug bij de kunstenaars in het interview wat ook al uit de observaties duidelijk werd: kunstenaars pakken de kans om in dit project te leren hoe ze hun vaardigheden en kennis en liefde voor het vak aan anderen over kunnen brengen. Voor hen heeft Alle Ruimte waarde als een mogelijkheid om hun vakkennis over te dragen en een kans om zich als docent te ontwikkelen. Daarbij worden ze ook betaald voor hun inzet en is het dus een verbreding van hun beroepspraktijk die op zichzelf waardevol is voor de kunstenaars. Dit leek echter niet voorop te staan in hun motivatie om mee te doen.

Uit open interview:

B: *“Voor mij was het een hoogtepunt dat je dan aan die kids merkte dat ze een soort klik kregen.”*

M: *“Ja, en dat je na de eerste les al had van yes het is gelukt.”*

M: *“Ja ik heb wel een beetje ook als DJ dat ik mensen dingen wil laten horen die je niet zo snel hoort ofzo, dat wordt al overal gedaan zeg maar,(...)”*

N: *“Zoals ik het ook zie is het niet zozeer alleen maar van belang wat er voor resultaat of enthousiasme uitkomt, het is ook dat je een methode introduceert, een aanpak, een kijk op de wereld waarmee de kinderen iets kunnen doen.”*

M: *“Ook tof van deze pilot was dat je sommige dingen gewoon kon proberen en dan dit werkte gewoon beter dan ik had verwacht en andere dingen, ja, dat moeten we echt een beetje anders gaan doen.”*

N: *“Ik vind het heel erg belangrijk dat je dat ook samen met mensen doet. En ik ben de laatste tijd ook wat meer bezig geweest met educatie, voornamelijk luisterprojecten juist in de natuur en ik heb wel al een beetje wat meer geleerd over hoe ik dat het beste kan aanpakken.”*

Daarnaast speelt ook het sociale een rol:

N: *“Het autonome aspect van mijn optreden, dus dat je iets maakt en dat vervolgens presenteert, dat is natuurlijk ook altijd een beetje eenzijdig. En juist dat sociale aspect, dat je andere mensen erin kan betrekken, dat je ook daarmee dingen kan uitproberen die je niet in je eentje zou kunnen doen en ook andere dingen in de wijk kan uitproberen, dat is heel aantrekkelijk.”*

5. Waarde voor de school/de docent

De docent beleeft plezier aan het plezier van de leerlingen en ziet vooral meerwaarde in het geheel van het project waarin een andere locatie, andere mensen, andere inhoud een rol spelen. Hij gaf ook aan dat de school vaker aan dit soort projecten meedoet.

Uit het interview:

D: "Ik vond het echt leuk dat er echt van die gasten waren die er echt met hun ziel en zaligheid mee bezig waren. Die tegen jou zeggen van ga opzij want ik ben even bezig. Ik heb even geen tijd voor je."

D: "Nou ikzelf heb er niet zoveel aan gehad, persoonlijk, en dat bedoel ik niet gemeen.

Het belangrijkste vind ik dat het voor die kinderen gewoon een verrijking is. Het gaat niet om wat ik ervan geleerd heb maar om wat die kinderen ervan geleerd hebben."

"Het totaalplaatje vind ik leuk, dat is voor mij de meerwaarde, naar buiten, andere omgeving, andere mensen, ander project, dat is gewoon voor die kinderen heel leuk. Voor mezelf denk ik nou, bij wijze van spreken dit had ik zelf ook gekund."

Aan de docent die voor de samenwerking met Alle Ruimte koos, is door de projectleiders vooraf gevraagd wat hij er voor zijn leerlingen uit wilde halen. Zijn vraag was toen:

Hoe kan ik de creativiteit van mijn leerlingen ontwikkelen?

We hebben hier echter te weinig expliciet aandacht aan gegeven gedurende het project en er ook in het vraaggesprek na afloop. Dat is een gemiste kans voor zowel het onderzoek als voor het project. Het komt het project natuurlijk juist ten goede als een docent goed weet waarom hij ervoor kiest en het maakt het krachtiger als hier ook meer gericht aandacht aan wordt besteed. Een helder leerpunt dus voor het vervolg.

Een van de projectleiders geeft aan dat ze vooraf had ingeschat dat de docent van school het beste een rol als ordebewaker op zich kon nemen en daarmee de kunstenaars ondersteunen. Gedurende het project kwam echter het inzicht dat een docent die meedoet met de leerlingen er meer uithaalt en "*meedoen is besmettelijk voor de leerlingen*".

6. Succesfactoren en risico's

Op de vraag 'Wat was anders dan op school' vullen de leerlingen in:

Je mag creatief zijn (2x)

Je mag bewegen (3x)

Het is drukker

Meer lawaai (2x)

Je mag zelf kijken welke geluiden je maakt

Je mag zelf muziek maken

Geen theorie

Het gaat over muziek

Je doet andere dingen

Het is leuker (4x)

Je kan gewoon praten met iedereen (3x)

Je bent met iemand aan het samenwerken

Op school ga je meer zagen

Je hebt meer vrijheid/meer ruimte/mag meer zelf verzinnen (5x)

Het is actiever (5x)

Alles

Je leert nieuwe dingen over muziek

Je krijgt van iemand anders les (2x)

We moeten lopen

De ruimte

De locatie (2x)

Je mag dingen doen met je handen

Instrumenten maken

Samengevat blijkt uit deze antwoorden dat leerlingen meer vrijheid ervaren en er wordt meer dan op school een beroep gedaan op hun creativiteit. Het onderwerp, de locatie en de docent zijn nieuw en ze zien een actievere aanpak dan in reguliere schoollessen.

Bij het observeren van de lessen en het beschouwen van het project als geheel vielen verder een aantal elementen op. Met name de organisatie en de opbouw van de lessen kon sterker en iedereen was het er na afloop over eens dat het voor de leerlingen belangrijk is om zelf veel actief te zijn en niet te lang te hoeven luisteren. Als de pedagogische aanpak van de kunstenaars verschilt van de aanpak op school wordt dat door de eigen docent en de leerlingen niet gezien als een probleem, vooral de leerlingen zien het eerder als een meerwaarde.

De projectleiders hebben een stevige en brede basis van kennis en ervaring op het gebied van creatieve educatieve projecten en het onderwijs. Zowel met het zelf

lesgeven als met het projectleiderschap. Ze kennen de praktijk van de kunstenaars en van de school.

De wijk Oud Charlois heeft een traditie van samenwerking tussen verschillende wijkinitiatieven en de beide projectleiders zitten zelf goed ingebed in het netwerk van kunstenaarscollectieven, vakmensen op het uiteenlopende disciplines van bijvoorbeeld voeding tot grafisch ontwerp en kennen daarnaast de andere partijen in de wijk zoals het sociaal-cultureel werk en het onderwijs.

De vrijheid binnen het project voor alle partijen om het naar eigen hand te zetten en er daarmee een maximale opbrengst uit te halen is groot. De school kan o.a. aangeven welk onderwerp/thema hen past en keuzes maken over de omvang en planning van het project, de kunstenaars kunnen de lessenseries naar eigen inzicht invullen en de leerlingen krijgen binnen de lessen alle ruimte voor hun eigen creatieve ideeën.

Zodoende kunnen we de volgende succes- en risicofactoren van het project benoemen.

Succesfactoren:

- Leerlingen ervaren meer vrijheid en er wordt meer dan op school een beroep gedaan op hun creativiteit
- Alle betrokken partijen hebben een helder belang in het project: school haalt er verrijking van het onderwijsprogramma, leerlingen vinden er extra vrijheid en creativiteit, de kunstenaars krijgen inspiratie door de ontmoetingen met de leerlingen en verbreden hun beroepspraktijk door het lesgeven (bijverdiensten).
- De professionaliteit en het netwerk van de projectleiders
- De wijk Oud Charlois kent een stevige traditie van samenwerking en heeft daarnaast als wijk met een lage score op de sociale index de aandacht van de gemeente en andere partijen.
- De vrijheid binnen het project voor alle partijen om het naar eigen hand te zetten en er daarmee een maximale opbrengst uit te halen

Risico's:

- De didactische kwaliteiten van de kunstenaars, soms onervarenheid met lesgeven; de vrijheid die ze in deze pilot kregen om zelf de lessen in te richten leverde niet overal workshops met de hoogst mogelijke opbrengst voor de leerlingen op.
- Een school heeft niet altijd 'alle ruimte' in het rooster voor projecten die 8 lessen buiten de deur omvatten.
- Financiële continuïteit voor een duurzame samenwerking met een of meer scholen is voor dit type projecten lastig, scholen kunnen regelmatig gratis projecten vinden (zoals ook nu deze pilot) en projectfinanciering is vaak niet langdurig.

7. Conclusies

In lijn met de inzet van het project waarbij de focus ligt op het effect bij de leerlingen zien we de meest duidelijke resultaten ook op dat vlak.

Leerlingen geven aan dat ze er technischer en creatiever van worden, dat ze meer weten en beter kunnen samenwerken. De leerlingen hebben vooral opgemerkt dat het project een beroep deed op hun creativiteit. Dit is naar verwachting iets wat met een vergelijkbare opzet ook met andere kunstenaars/vakmensen zo uit zal pakken. Leerlingen deden verder in deze specifieke lessenserie waar het onderzoek zich op richtte vooral nieuwe inzichten en kennis op op het gebied van muziek en geluid. Ook wat de kunstenaars vertelden over hun werk was voor de meeste leerlingen nieuw en je kunt dus spreken van horizonverbreding.

Over blijvende effecten bij de leerlingen valt nu nog geen uitspraak te doen.

Effect op de sociale cohesie in de wijk is met deze pilot nog niet zo zichtbaar. Niet alle leerlingen en kunstenaars en docenten wonen ook in Oud Charlois. De kunstenaars geven wel aan dat zij het leuk en belangrijk vinden meer inzicht te hebben in de belevingswereld van de leerlingen die bij hen in de wijk wonen. Je kunt je ook afvragen of het hier om een doelstelling gaat of misschien meer om een kwaliteit van het project.

Het meest interessante en meteen ook het meest kwetsbare onderdeel van het project zit bij de kunstenaars. Zoals de leerlingen ook aangeven: ze doen het heel anders dan de eigen docent, niet per se beter maar anders en dat maakt het interessant. Op sommige momenten gaat hun onervarenheid met lesgeven in deze pilot echter ten koste van de opbrengst.

Kortom, Alle Ruimte doet wat het belooft en kinderen en jongeren ontwikkelen zichtbaar vaardigheden en competenties en ontdekken hun interesses en talenten in de praktijk en in de eigen wijk.

We kunnen ook beamen dat kinderen en jongeren ook inderdaad zoals beoogd leren in een uitdagende omgeving buiten de school.

We hebben ook gezien en van henzelf teruggehoord dat de vakmensen, in dit geval vier geluidskunstenaars, leerden hun vaardigheden en kennis over te brengen aan leerlingen.

De laatste subdoelstelling is minder krachtig naar voren gekomen. Wat betreft 'Ouders, bewoners en vakmensen vergroten hun betrokkenheid bij kinderen en jongeren in hun wijk' kunnen we concluderen dat dit alleen nog plaatsvond tussen de kunstenaars en de leerlingen en nog niet verbreed is naar ouders en andere bewoners. Wel indirect door de presentatie van de resultaten op het evenement South Explorer.

En 'Bijdragen aan het versterken van het lokale netwerk in de wijk' is natuurlijk ook iets wat wel zijdelings gebeurt maar niet zo makkelijk zichtbaar te maken is. Naarmate het project meer een vaste factor in de wijk wordt zal deze meerwaarde naar verwachting door steeds meer betrokkenen worden gezien.

8. Aanbevelingen

Het project is gebaat bij een vervolg van deze lessenserie waarin deze match van kunstenaars en school behouden blijft. Zodat alle betrokkenen en met name de kunstenaars de kans krijgen de nuttige tips en feedback in een volgende ronde in te zetten en de docent er nog meer uit kan halen.

Herhaling met vergelijkbare ervaring en andere kunstenaars kan voor deze leerlingen ook zinnig zijn voor verdiepend effect op hun nieuwe inzichten, vaardigheden en kennis.

De projectleiders zullen ongetwijfeld op zoek gaan naar een geschikte vorm waarin de kunstenaars geholpen worden hun lessenserie goed vorm te geven voor een maximale opbrengst voor de leerlingen. Ook bij de selectie van kunstenaars kan gekeken worden naar voldoende didactische ervaring en wellicht een combinatie gemaakt worden met mensen die het graag willen leren maar nog relatief onervaren zijn en mensen die al verder zijn.

Verder een aanbeveling voor het project en voor een eventueel vervolgonderzoek: ga opnieuw expliciet op zoek naar de vraag die de docent/de school wil beantwoorden met deelname aan het project en besteed hier aandacht aan gedurende het project door er samen op te reflecteren en na afloop te evalueren. De impact op de docent kan vergroot worden als hij/zij een rol op zich kan nemen als deelnemer en minder als ordebewaker. De docent is meer inhoudelijk betrokken en krijgt echt inzicht in het proces dat de leerlingen doormaken.

Met het eindproduct van de lessenserie iets in het openbaar in de wijk doen kan de verbinding van het project met de wijk versterken en van betekenis zijn voor de onderlinge verbindingen in de wijk. De presentatie op het tweedaagse evenement South Explorer is hier al een klein begin van en kan in vervolg edities met nog meer actieve betrokkenheid van deelnemers en bewoners en ouders ingezet worden voor een sterker effect.

Als het lukt om van Alle Ruimte een langduriger project te maken met verschillende scholen en meer kunstenaars en vakmensen uit de wijk zijn betrokken, dan heeft het wel de potentie om waarde te creëren voor de wijk. In de vorm van werkgelegenheid voor de kunstenaars en publieke culturele activiteiten die de levendigheid ten goede komen. En op termijn wellicht ook het versterken van het netwerk van de jongeren in de wijk als het Alle Ruimte lukt om ook na afloop van lessenseries nog contact te houden.

Het aanscherpen van de doelstellingen richting die elementen die direct en zichtbaar te realiseren zijn, is ook een optie. Dat betekent de focus leggen op de ontwikkeling van de leerlingen. De andere elementen kunnen dan meer als bijvangst of als kwaliteit van het project worden gezien. Hierbij spelen natuurlijk ook afwegingen rond wensen van de financiers een rol.

Blijven inzetten op het lokale lijkt sowieso wel een verstandige zet. Het netwerk dat de projectleiders hebben met de makers in Oud Charlois en hun persoonlijke betrokkenheid bij de wijk zijn onderscheidende kwaliteiten van het project en maken het geloofwaardig dat dit uitgebouwd kan worden tot een duurzaam platform voor de wijk. Alle Ruimte kan op termijn een vaste factor voor de stad worden en daarmee aanspraak maken op meer langdurige financiering die het mogelijk maakt om duurzame samenwerkingsverbanden op te zetten met de scholen en kunstpartners in de wijk.

Colofon:

Onderzoek en rapportage: Marieke Stein, www.mariekestein.nl

In opdracht van Alle Ruimte

Projectleiders: Liesbeth Eshuis en Marieke Haandrikman

Grafische Vormgeving Alle Ruimte: Allejandra Huerta

Geïnterviewde kunstenaars: Niek Hilkmann, Teun de Graaf, Merijn van Ham, Beorn Lebenstedt

School: VMBO Juliana Calvijn, Rotterdam

Docent: John van der Lee

Filmpje Alle Ruimte pilot: <https://youtu.be/87VfA1JBkoA>